

СВІТОВИЙ ДОСВІД НАДАННЯ ПОЗИК НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ

У статті досліджено системи кредитування на здобуття освіти в різних країнах. В основному зроблено акцент на ролі держави в процесах фінансування і на діяльності комерційних банків у наданні студентських кредитів. На основі проаналізованого зарубіжного досвіду у цій сфері зроблено висновки

Ключові слова: кредитування вищої освіти, освітній кредит, державне фінансування, комерційні банки.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку сфери освіти в Україні характеризується недостатнім рівнем її фінансування з боку держави, низьким рівнем конкурентоспроможності українських вищих навчальних закладів порівняно з закордонними та з втратою науково-професорської еліти, яка вибирає кращий рівень життя і своєї наукової діяльності закордоном, де їхня праця оцінюється належним чином і втілюється в життя з користю для світової спільноти. На жаль, ці процеси прогресують з кожним роком, і це підтверджується багатьма прикладами. Не дивлячись на всі намагання уряду, якісна вища освіта в Україні для багатьох не є доступною. Одним із напрямів розв'язання проблеми освіти в нашій державі є необхідність змін у системі фінансування сфери освіти, зокрема перегляд і вдосконалення вже існуючої системи кредитування навчання. Щоб підібрати найефективніший підхід до вирішення даної проблеми, варто проаналізувати світовий досвід. Зокрема, докладно дослідити роль і місце комерційних банків як учасників процесу системи фінансування і отримання освіти.

Оскільки наша держава має відносно малий досвід застосування освітніх кредитів, а для банківського сектора ця сфера є непривабливою, тому дана проблема є *актуальною*.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням кредитування освіти цікавились такі науковці, як В. Новіков, П. Левін, Т. Боголіб, О. Грішнова, О. Мошенець, В. Чепіжко, Н. Колісніченко, О. Робак, С. Шейко, О. Винничук, В. Дюндін, але на цей час воно є недостатньо висвітлене і потребує нових підходів до вирішення.

Мета статті – визначити теоретичні та прикладні аспекти кредитування отримання освіти в Україні на основі зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як почати аналіз зарубіжного досвіду кредитування освіти, слід визначити його поняття, принципи і види.

Освітній кредит – це різновид споживчого кредиту, що надається з метою отримання позичальником якісної освіти в різних сферах. У його основі – традиційні принципи кредитування, хоч деякі науковці виділяють і специфічні. Так, наприклад, І. Пчелінцева до них відносить забезпечення доступності вищої

освіти, створення сприятливих економічних умов для отримання освітнього кредиту, адресність і диференційованість бюджетного кредитування, особисту відповідальність осіб, що отримали кредит [8].

Існують різноманітні види і технології надання освітніх кредитів. Їх можна умовно поділити за економічною ознакою сегментації ринку освітніх послуг на такі, що надаються за участю держави; приватними банками на комерційній основі; власне, сферою вищої освіти. Існує ще один вид кредитів, які пов'язані з фондами молодіжної підтримки.

Освітні кредити, що надаються за активної ролі держави, забезпечують виконання державного замовлення і використовуються як інструмент соціальної політики. Головним пріоритетом у цьому випадку є підвищення доступності професійної освіти. У сфері вищої освіти кредити генеруються навчальними закладами і спрямовані на підвищення якості навчання. Банківські кредити на здобуття освіти спрямовані на одержання прибутку. У ринковій схемі кредитування може брати участь також і держава як гарант повернення наданих кредитів. Отже, можна констатувати, що за характером кредити поділяються на комерційні та соціальні, які не протистоять один одному, а навпаки – доповнюють ринкову і соціальну моделі освіти. Варто зауважити, що соціальні аспекти присутні як складова і при банківському кредитуванні освіти.

Як показує світова практика, в системі освітнього кредитування переважають кредити, що надаються за державними схемами. Такого підходу дотримуються понад 60 країн світу. Комерційні банки кредитують навчання за власною ініціативою.

Студентські кредити (позички) мають 4 основні моделі: заставні позички з фіксованими платежами; заставні позички з прогресивними платежами; прогресивне оподаткування через податкову та страхову системи; відстрочена плата за навчання. Усі ці моделі реалізуються із залученням державних агентств. При комерційних схемах контрагентами є приватні навчальні заклади і приватні агентства, діяльність яких є прибутковою. Управління агентствами, що надають студентські позички, здійснюється урядовими або приватними довірчими фондами [1].

Отже, розглянемо особливості державного фінансування і кредитування освіти деяких країн. Система вищої освіти у *Великобританії* складається з університетів і коледжів, які утримуються за рахунок фінансування від промисловості та з прямих урядових джерел. Законом “Про вищу освіту” головну роль у її забезпеченні відведено Раді фінансування вищої освіти, що дає відповідні рекомендації Державному секретареві Великобританії з освіти, а також розподіляє державні кошти на фінансування університетів і коледжів. Фактично взято курс на колегіальний принцип асигнування освітніх закладів.

Освіта у вищих навчальних закладах цієї країни платна. Університети і коледжі, що функціонують економічно самостійно, регулюють вибір спеціальностей для навчання залежно від попиту та інтересів вступників.

Однак для підтримки деяких спеціальностей (переважно інженерних) держава практикує надання вступникам одноразової допомоги. Місцеві відділи освіти при меріях надають своїм студентам безпроцентні освітні позички за умови їх повернення після завершення навчання та працевлаштування або під час навчання. Таку систему позичок запроваджено Міністерством освіти у вересні 1990 р., вона визначається матеріальними можливостями студентів та їхніх батьків. Розмір позички залежить від того, живуть студенти з батьками чи навчаються і живуть у Лондоні. Наприкінці навчання величина цієї позички зменшується. Різні наукові, благодійні, місцеві та міжнародні організації, окремі університети надають допомогу або винагороду особливо талановитим студентам за високі успіхи у навчанні. Нормативних документів щодо одержання освітньої позички або допомоги у Великобританії не існує.

Для *Франції* характерним є невисокий рівень охоплення студентів системою стипендіальної підтримки. У цій країні менш як 15 % студентів університетів. Тільки 13 % студентів приватних вищих навчальних закладів одержують стипендії. Перед значною частиною французької молоді щороку постає питання фінансування витрат, пов'язаних з навчанням. Велика кількість студентів вдається до соціальних студентських кредитів. Основні параметри і механізми їх надання спрямовані на підвищення ефективності освітянського процесу і розширення клієнтури банків. У Франції студентські кредити пропонуються банками під річний процент (7-9 %), який є на 1-2 пункти нижчим, ніж у випадку класичного кредиту. Як правило, найкращі умови забезпечуються для студентів престижних навчальних закладів, а деякі банки знижують процент за кредит для студентів, чий батьки вже є клієнтами цих установ.

У більшості випадків кредит надається молодим людям віком 18-28 років. Однак окремі фінансові інституції пропонують студентам позичку незалежно від їхнього віку. Така гнучкість дозволяє користуватися цією формою кредиту і тим дорослим, які бажають перекваліфікуватися або підвищити свою кваліфікацію. Розмір освітньої позички залежить від багатьох факторів. Загальне ж правило таке: чим перспективнішим (з точки зору кар'єри та майбутніх доходів) є характер навчання, тим більше шансів у студента одержати істотний кредит. Французькі банки вимагають відповідного поручительства, оскільки надають кредити тій категорії населення, що, як правило, не працює і тому не має постійного заробітку. Суб'єктом його є переважно батьки, родичі та інші особи, які можуть забезпечити банкові солідні гарантії (наприклад, довідку про заробітну плату та ін.). Характерною рисою соціального студентського кредиту є надто довгий (порівняно з класичною позичкою) строк повернення боргу (9-10 років). Це зумовлене наданням студентові можливості відстрочити (у межах 4-5 років) початок відповідних виплат.

У *Скандинавських країнах* із соціал-демократичною формою суспільного правління вища освіта переважно безплатна. У *Швеції, Фінляндії та Норвегії*

професійне навчання у вищій школі супроводжується широкими можливостями одержання додаткових стипендій за різними державними програмами, що гарантують громадянам рівний доступ до кредитів на покриття витрат, пов'язаних з навчанням.

У *Норвегії* компенсація студентам сукупних витрат на освіту здійснюється Державним фондом освітніх кредитів. Кредит надається на 20 років і може бути частково виплачений навчальним закладом. Подібна модель інвестування в людські ресурси існує як в європейських країнах, так і в державах атлантичного ареалу. Механізмом її реалізації є фінансова та інституціональна автономія вищих навчальних закладів [5].

Усього в *Сполучених Штатах* існують три основні види освітнього кредиту: федеральний студентський, батьківський і приватний. Батьківський кредит надається батькам майбутнього студента, якщо той знаходиться на їх утриманні. Розміри цього виду позики обмежуються вартістю навчання. Приватний кредит використовується у випадку необхідності відшкодування різниці між реальною вартістю навчання та урядовою позикою. Найбільш поширений вид кредитування – це урядові програми. Міністерство освіти США пропонує ряд програм фінансової допомоги студентам, розмір якої орієнтується на загальний обсяг плати за навчання і на дохід сім'ї, від розміру якого залежить внесок студента. До цих програм належать такі: *федеральні гранти Пелла* (орієнтовані на студентів з родин з низькими доходами); *федеральна програма “праця – навчання”* (як правило, студенти, які беруть у ній участь, одержують вищу освіту і отримують відповідний диплом); *федеральні Перкінсівські позички* (довгострокові, низькопроцентні позички для тих, хто може мати труднощі в одержанні комерційних позичок); *державні стимулюючі студентські гранти* (партнерська програма між штатами і федеральним урядом з метою надання фантів студентам з незаможних сімей); *федеральна програма прямих позичок Вільяма Форда* і *програма федеральних позичок на сімейну допомогу*.

У США, де ліберальна модель кредитування освіти є найбільш поширеною, державне втручання в економіку освіти і механізм надання кредитів спираються на національні програми, що об'єднують численні напрями фінансової допомоги студентам. Найбільш представницькою є “Національна програма прямого кредитування студентів”, яка надає освітні позички під 5 %, що сплачуються після закінчення навчального закладу. Широкомасштабні також “Програма об'єднання навчання у коледжі з працею” і “Програма надання студентам гарантованих кредитів”. Перша з них спрямована на працевлаштування студентів і надання їм можливості погасити кредит, а друга – сприяє одержанню грошей під низькі проценти у комерційних банках шляхом страхування позичок в органах влади штату з наступним страхуванням їх у федеральному уряді, який і сплачує відповідні проценти протягом навчання. Найбільші учасники ринку освітнього

кредитування США – це Sallie Mae, College Loan Corporation, Citibank, Bank One. Їх обіги досягають десятків мільйонів доларів [3].

Серед країн з трансформаційною економікою найбільш представницький досвід надання освітніх кредитів має *Польща*. Польський державний банк керує адмініструванням програми кредитування студентів, яка реалізується за участю 9 комерційних банків. Загальний кредитний пакет частково фінансується за рахунок бюджетних коштів, і держава бере на себе певний процент кредитного ризику разом з банком-кредитором. Вимоги до студентів встановлюються урядом і адміністративними банками. З початку реалізації цієї програми у 1998 р. видано освітніх кредитів на суму 4-7 млн. дол. Максимальний строк погашення такого кредиту – 6 років під 6,68 % річних, а середній розмір – близько 2,5 тис. дол. на рік. Оплата навчання діє тільки для студентів, молодших від 25 років, і здійснюється з фонду студентських кредитів. Студентський кредит дітям з малозабезпечених сімей надається тільки державою.

У *Німеччині* молоді, яка навчається, уряд надає фінансову допомогу, розмір якої залежить від доходів батьків і самого студента, за умови, якщо він має роботу. Головною передумовою для отримання державної допомоги є неспроможність батьків студента (віком до 30 років) підтримувати його фінансово. Виплачується допомога доти, доки студент не перевищує “планового терміну навчання” (в університетах – це дев’ять семестрів, а в спеціалізованих вищих навчальних закладах – сім-вісім). Лише за академічних відпусток через хворобу, народження і догляд за дитиною існують винятки. Загалом 50 % наданої державою допомоги – це безвідсотковий кредит, який студент має згодом повернути державі. А в *Нідерландах*, окрім соціальних програм, спрямованих на підвищення рівності освітніх можливостей, донедавна впроваджували систему студентських кредитів, яка ґрунтується на принципі “кредит, а потім стипендія”. Студенти отримують стипендії спершу у формі кредитів, який перетворюється на стипендію, котру не потрібно повертати, якщо студенти успішно виконали вимоги програми [6].

У *Латвії* створено спеціальний фонд навчання, через який держава регулює освітнє кредитування. Але й присутні елементи банківського фінансування освіти. Так Parex banka є єдиним банком із гарантованими державою кредитами на навчання та кредитами для учнів у 45 латвійських вищих школах. Тому банк підготував особливу пропозицію для студентів – “Комплект студента-2006”. Цей комплект, крім кредиту на навчання, включає розрахункову карту, SMS-банк, інтернет-банк і один із рівнів пенсійної системи. Усім одержувачам гарантованих державою кредитів на навчання та/або повсякденні витрати видаються розрахункові карти Parex banka з кредитним лімітом не менше 50 латів (93 дол.) [4].

У Республіці *Білорусь* “Беларусьбанк” кредитує не більше 70 % вартості навчання. Плата за освітній кредит дорівнює 1/2 ставки рефінансування Нацбанку країни і становить близько 8 %.

У Російській Федерації проблема кредитування освіти також є гострою. У 2000 р. “Сбербанк” Росії розробив і затвердив порядок надання кредитів фізичним особам на навчання в освітніх закладах. Аналогічний порядок використовувався і комерційними банками. Освітні кредити надавалися на 11 років під 19 % річних з обов’язковими щомісячними виплатами. Обсяг такого кредиту становив 70 % витрат на освіту, а решта оплачувалася фізичною особою. Заставою для одержання кредиту слугували ліквідне майно або гарантії поручителів.

Зазначені умови були неприйнятними для більшості російських абітурієнтів, і тому в цій країні модель кредитування освіти не набула поширення. Невдача з державно-банківським механізмом кредитування освіти в Росії стимулювала інтенсивний пошук регіональних, вузівських і галузевих способів освітнього кредитування з більш сприятливими умовами. Наприклад, можна навести державну систему кредитування навчання за рахунок регіонального бюджету для студентів із малозабезпечених сімей. При цьому кредит надається на рік на задоволення потреб першої необхідності та погашається із знижкою залежно від успіхів студента у навчанні. В іншому випадку надання кредиту пов’язане з договором про обов’язкове відпрацювання за фахом протягом 5 років після закінчення навчання. У разі відмови від таких договірних зобов’язань кредит необхідно повернути повністю.

У деяких регіонах розроблено програми надання кредиту для здобуття другої освіти. Умовою одержання такого освітнього кредиту є страхування життя на випадок втрати працездатності. Він надається на 2 роки під 16 % річних, проте протягом 9 місяців виплачуються тільки проценти. Основна сума кредиту повертається після закінчення навчання і не перевищує 130 дол. Російська економічна школа запровадила систему кредитування навчання із залученням іноземного неприбуткового фонду, що здешевлює умови одержання кредиту за рахунок скорочення організаційних витрат. Існують також інші схеми кредитування освітніх послуг [5].

У даний час освітні кредити в Росії пропонують всього 20 банківських установ, лідером серед яких неодмінно є банк “Союз”. Його програма слугувала за основу в запровадженні експерименту для Міністерства науки Російської Федерації, який стартував 23 серпня 2007 року. Програма полягає в тому, що студенти можуть отримати кредит на навчання до 5 років із максимальною сумою 25 000 дол., плюс додатковий кредит на супутні витрати до 5 000 дол. Процентна ставка по кредиту – 10 % річних, немає штрафу за дострокове повернення, обов’язковою умовою є поручительство. Ця програма буде діяти протягом трьох років серед державних вузів, а банкам – учасникам програми – гарантоване державою часткове повернення суми заборгованості в розмірі 10 %. Задум непоганий, але більшість російських банкірів схиляються до думки, що ця програма так і залишиться експериментом, адже 10 % компенсації – це не та сума, що може компенсувати ризики. Діяльність банків у цій програмі можна назвати “благодійністю” [11].

Такий підхід однозначно потребує вдосконалення, але результати цього експерименту є цінними для України, зважаючи на схожість проблем та підходів у розвитку систем освіти.

Висновки. Тема кредитування на здобуття освіти потребує більш детального дослідження і розробки ефективних способів його реалізації та розвитку. Наразі можна зробити такі загальні висновки і пропозиції:

1. Українське суспільство досить категорично сприймає поняття “диплом в кредит”, тому подальшими темами досліджень будуть саме соціальні аспекти сприйняття і функціонування освітніх кредитів.

2. Розглянувши практику різних держав, можна відмітити, що тенденція країн з ринковою економікою до розширення фінансування сфери освіти є необхідною для України. Першими кроками до змін повинна бути розробка взаємної системи фінансування державним і банківським секторами. Держава має забезпечити найбільш привабливі умови для діяльності банків, а саме: змінити свою орієнтацію на створення вільного ринку в сфері вищої освіти і поступову комерціалізацію цього інституту (такий курс у свій час взяли Японія, США, Австралія); вдосконалити законодавчу базу; зменшити податковий тиск на прибутки від освітніх кредитів; взяти на себе функції гаранта; сприяти співробітництву вищих навчальних закладів і банківських установ з метою уникнення корупції, стати контролюючим органом; сприяти частковій зайнятості населення, ініціювати розвиток системи праці, відомої закордоном як *part-time job*, що стимулюватиме попит на освітній кредит, оскільки студент зможе частково покривати витрати по кредиту, що сприятиме навчанню.

Список літератури

1. Боголіб, Т. Вдосконалення фінансового забезпечення вищої освіти [Текст] / Т. Боголіб // Вісник ТДМУ. – 2006. – № 3. – С. 76–87.
2. Грішнова, О. Зарубіжний досвід фінансування освіти та перспективи його застосування в Україні [Текст] / О. Грішнова // Наукові праці НДФІ. – К. : НДФІ. – 2000. – Вип. 10–11. – С. 214–222.
3. Колісніченко, Н. Альтернативні джерела фінансування вищої освіти: досвід США [Текст] / Н. Колісніченко // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України (укр.). – 2006. – № 1. – С. 320–326.
4. Мошенець, О. Диплом в кредит [Текст] / О. Мошенець // ІнвестГазета. – 2006. – № 35.
5. Новіков, В. Фінансово-кредитні та інституціональні аспекти розвитку професійної освіти на постболонському просторі [Текст] / В. Новіков, П. Левін // Проблеми науки і освіти. – 2006. – С. 64–72.
6. Олендій, Л. // Львівська газета. – № 35. – 2006.
7. Порядок надання цільових державних кредитів для здобуття вищої освіти [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.2003 № 916. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
8. Пчелінцева, І. Освітній кредит [Текст] / І. Пчелінцева // Вища школа. – 2005. – № 2. – С. 95–100.
9. Робак, О. М. Практика одержання освіти в кредит: зарубіжний та український досвід [Текст] / О. М. Робак // Актуальні проблеми економіки (укр.). – 2004. – № 7. – С. 208–222.
10. Рябоконт, Л. Кредит – за конкурсом [Текст] / Л. Рябоконт // День. – 2003. – № 145.

11. Таратута, Ю., Дорофеева, А. // Коммерсант. – 2008.

12. www.osvita.org.ua [Електронний ресурс].

Summary

In these article are described the system of student's loan for education in different countries. Basically, it was made the accent to the activities of banks in student's crediting. Also was drown the conclusion, based on the international experience in these area.

Отримано 12.12.2008

Шевчук, І.О. Світовий досвід надання позик на здобуття освіти [Текст] / І.О. Шевчук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми: УАБС НБУ, 2012, 2009. - Т. 24. - С. 197 - 205.